

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ІРАКУ ТА УКРАЇНИ

В статті розкриваються результати порівняльного аналізу сприйняття сучасного світу студентами України та Іраку. Показані вікові та гендерні особливості формування образу світу в юнацькому віці.

Ключові слова: сприйняття, картина світу, образ світу, юнацький вік, розвиток, самосвідомість.

Актуальність дослідження полягає в тому, що від того, як молодь сприймає світ, яка картина світу формується в її свідомості, залежить і "модель потрібного майбутнього", що формується в цьому віці.

При взаємодії людини зі світом утворюється особлива психологічна реальність - образ світу або картина світу, яка впливає на формування особистісної сфери та розвиток її ментальності.

Аналіз наукових джерел показує, що образ світу привертає увагу багатьох дослідників. Дослідження в цьому напрямі проводили Є.Ю. Артем'єва, Г.А. Берулава, Ф.Ю. Василюк, Б.М. Величковський, В.П. Зінченко, Е.О. Клімов, О.М. Леонт'єв, В.С. Мухіна, В.Ф. Петренко, В.В. Петухов, С.М.Симоненко, С.Д. Смірнов та інші вчені.

У формуванні картини світу беруть участь усі сторони психічної діяльності людини, починаючи з відчуттів, сприймань, уявлень і закінчуючи вищими формами мислення і самосвідомістю людини. Образ світу виникає в різних актах світовідчуження, світовідчуття, світобачення, світосприймання, світоуявлення, світооцінки, світоз'ясування, в таких переживаннях світу як цілісність, в актах світодії, тощо [3]. На думку сучасного дослідника означеної проблеми С.М.Симоненко, поняття "картина світу" і "образ світу" є тісно взаємопов'язаними і похідними один від одного. Якщо розглядати смислову зв'язку: "картина світу" - активність суб'єкта - "образ світу", то образ світу суб'єкта діяльності є похідним до "картини світу" і це можна розглядати як розпредмечування картини світу суб'єктом. Але існує, вважає науковець, й інша смислова зв'язка: образ світу - активність суб'єкта - картина світу, тобто, у процесі континуального створення образу світу суб'єкта діяльності виникає індивідуальна (приватна) картина світу, як похідна образу світу, як його змістова складова, як процес опредмечування навколишнього світу. У такому разі можна говорити про спів-творення суб'єктом діяльності загальної картини світу, розглядаючи його як механізм континуального розвитку глобальної картини світу. Таким чином, картину світу можна розглядати як похідну початкового глобального образу світу, що лежить в основі світобачення людини, як його змістову сторону, як результат духовної діяльності людини. За такого підходу "картина світу" постає як суб'єктивний образ об'єктивної реальності і входить в клас ідеального, яке, не припиняючи бути образом реальності, опредмечується в знакових формах, у той же час, не відображаючись повністю ні в одній із них [8;9]. Картина світу, як регулятор людської життєдіяльності, має широкий простір дії не тільки у свідомості, психіці, людському душі, але й у всьому тому, регулятором чого вона є, - в поведінці людей, матеріально-тілесній практиці, продуктах культури, тощо. Без картини світу неможливим виявилось б людське спілкування і взаєморозуміння. Завдяки картині світу, як базисному компоненту ментальності людини, відбувається взаємодія знання і поведінки людей в суспільстві, проникнення в духовні світи один одного [2].

Таким чином, загальна картина світу може служити своєрідним посередником у комунікативному процесі, забезпечуючи їх взаємопроникнення та толерантність. Виходячи із цього, розуміння у ряді досліджень трактується як реконструкція значення. Воно можливе, якщо біля тих, що спілкуються, виникає єдине смислове поле, в межах якого здійснюється смисловий рух. Загальна картина світу служить своєрідним посередником не тільки при взаєморозумінні індивідів, але і при контакті різних сфер людської діяльності та культури - філософії, науки, мистецтва тощо.

Отже, ми бачимо, що привласнення загальної картини світу є результатом всієї духовної активності людини, яка включає як споглядальні форми відзеркалення, матеріальну сферу розуміння, так і несвідоме, підсвідоме, надсвідоме в психіці людини.

Юність - період завершення фізичного дозрівання людини, бурхливого зростання його самосвідомості, формування світогляду, вибору професії і початку вступу до дорослого життя (14 - 18 років).

Юнацький вік несе в собі певну внутрішню кризу, зміст якої пов'язаний зі становленням процесів самовизначення (як професійного, так і особистісного), рефлексії, способів самореалізації в соціальному просторі [4].

Найважливіший психологічний процес юнацького віку - становлення самосвідомості і стійкого образу "Я", відкриття свого внутрішнього світу. Процес знаходження ідентичності відбувається протягом юнацького віку та представлений значними змінами самосвідомості, а саме, когнітивної та емоційної його сторін і системи саморегуляції особистості. Юнацький вік характеризується більшою (порівняно з підлітковою) диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю [4].

Центральним новоутворенням юності є самовизначення, як професійне, так і особистісне, що передбачає сформованість на високому рівні психологічних структур і, перш за все самосвідомості і Я- концепції.

В цьому віці йде інтенсивне пізнання як зовнішнього, так і внутрішнього світу, на своєму і чужому досвіді кожен з юнаків будує свою філософію, своє бачення світу, свою Істину.

Основу їх характеру становлять кілька стійких відносин до деяких областей життя - глибинні установки особистості, те, як вона бачить світ, як його оцінює.

У кожний момент сприйняття світу, в юнацькому віці, одночасно отримується знання про деяке явище, оцінюється і визначається їх майбутнє ставлення до нього, тобто вони створюють установку на свою подальшу поведінку [5].

У особистості з'являється три види знання про це нове явище: знання особливостей властивостей явища, знання оцінки у своїх власних мірах вимірювання властивостей цього явища і знання своєї відповідної реакції при новій зустрічі з цим явищем, тобто установка на реакцію у відповідь.

Істина кожної людини складається з суб'єктивної істини (знання фактів), суб'єктивної оцінки світу та суб'єктивної установки на подальше сприйняття інформації, що надходить [5].

Розуміння юнаками світу, не може бути повністю суб'єктивним або повністю об'єктивним. Відтінок суб'єктивності є на всіх стадіях сприйняття, обробки та видачі інформації.

Образ світу існує стільки, скільки їх носіїв, і кожна людина є конструктором власного світу. У повсякденному житті світ і образ світу злиті в єдине ціле.

Проблема специфічності образу "свого" світу у певного покоління і віку - реальність, яка постійно змінюється. Саме "свій" образ світу, що включає усвідомлюваний і неусвідомлюваний рівень, безпосередньо впливає на регуляцію всієї життєдіяльності людини і відіграє визначальну роль у розвитку особистості [2; 6].

Мета емпіричної частини дослідження полягала у виявленні вікових особливостей сприйняття сучасного образу світу в студентській молоді Іраку та України та їх порівняльному аналізі. У нашому дослідженні приймали участь 300 досліджуваних. Усі вони є студентами вищих навчальних закладів України, а також 150 досліджуваних-студентів різних вищих навчальних закладів Іраку. Вік досліджуваних від 17 до 23 років (студенти першого, третього, четвертого та п'ятого курсів).

Необхідно зазначити, що існує брак методичного інструментарію для емпіричного дослідження поставленої наукової проблеми, враховуючи також її кроскультурний аспект. Для її вирішення ми обрали здебільшого невербальні тестові завдання, такі як: проективна методика "Символ" Л.А. Снігур (модифікація Симоненко С.М.), проективний тест "Картина світу", проективна методика "Кольоровий семантичний диференціал" (Симоненко С.М., Вовнянко Т.А.), а також вербальний тестовий опитник "Універсальні соціальні аксіоми" (SAS) M.Bond, K.Leung, з метою виявлення культурно специфічних особливостей образу світу. У нашій статті ми зупинемося саме на розгляді результатів дослідження за допомогою вербального тестового опитника "Універсальні соціальні аксіоми".

Означений тест (SAS), базується на концепції соціальних аксіом дослідників М. Bond, K.Leung, яка була сформульована в рамках кроскультурної психології. У ній розглядається така малодосліджена сфера психологічного знання, як (від англійського "believes") вірування, переконання, соціальне мислення тощо. За визначенням авторів концепції - М. Bond, K.Leung і їх колег, соціальні аксіоми - генералізовані переконання (вірування) про саму людину, соціальний і фізичний світ або духовний світ у формі твердження про відношення між двома сутностями або концепціями. "Найбільш загальні" вірування визначаються як узагальнене чекання, вищий рівень абстракції, який виявляється в багатьох контекстах і незалежно від часу. Вони є загальними для всіх людей, у них маніфестуються культурні значення і репрезентується картина світу. На думку авторів, соціальні аксіоми є центральними для людського мислення і забезпечують виживання і діяльність особистості у фізичному і соціальному світі [10].

Автори підкреслюють, що соціальні аксіоми не є цінностями, оскільки цінності містять компонент "добре / погано". Вони не є і так званіми нормативними оцінками віруваннями, Переконання людини спираються на відмічені нею взаємини між об'єктами. Соціальні аксіоми є загальними для всіх людей, і в них так само, як у міфах, маніфестуються культурні значення і репрезентується картина світу. Соціальні аксіоми імпліцитно представлені в свідомості (точніше у несвідомому) людини. Крім того, самі автори концепції неодноразово вказували, що соціальні аксіоми - це вірування, закріплені в "картині", в "образі світу" як окремої людини, так і колективного суб'єкта, які представляють ту чи іншу культуру. Численні кроскультурні дослідження з

вивчення соціальних аксіом дозволили авторам концепції скласти опитувальник "Соціальні аксіоми" (SAS) і виділити п'ять типів соціальних аксіом, які, на їх думку, існують в індивідуальній і суспільній свідомості:

- соціальний цинізм (Social Cynicism) – негативний погляд на людську природу і соціальний світ; недовіра до соціальних інститутів, уявлення про те, що люди живуть у жорстокому світі, в якому виживає сильний, що одні люди експлуатують інших, що найбільш ефективним засобом досягнення успіху є маніпулювання тими, хто їх оточує. Означений фактор є найбільш потужним як показник, що характеризує особливості стану культури.

- нагорода зусиль (Reward for Application) – загальні вірування про те, що зусилля, знання і ретельне планування призведуть до позитивних результатів. Цей фактор, крім того, включає тему справедливого світу.

- соціальна гнучкість (Social Complexity) – множинність вирішень проблем і невизначених ситуацій. Важливість цього фактора, на думку K.Leung і M.Bond, полягає в тому, що людина повинна знати, чи може вона будувати свою поведінку в тій чи іншій ситуації за вже знайомими зразками, чи їй необхідно виробити нову стратегію поведінки, когнітивний спосіб, що дозволяє упоратися з різними рівнями негативних подій.

- духовність або релігійність (Spirituality) – віра в існування надприродних сил і функціонування релігійних вірувань, позитивний вплив релігії на поведінку людини; відповідь на питання про космологічний порядок, значення і сенс існування людини у світі.

- контроль долі (Fate Control) – погляд на соціальні ситуації як контрольовані фатумом, включає переконання, що життєві події зумовлені, але у людей є деякі способи впливати на прояви законів долі, навчання орієнтації щодо проблем адаптації, яка зазвичай встає перед суспільством і підкріплюється (або не підкріплюється) використанням рішень, досягнутих за допомогою дивергентного мислення.

K.Leung, M.Bond припустили, що соціальні аксіоми є універсальними (панкультурними) внаслідок їх функціональності й універсальності проблем, що вирішуються людьми в процесі виживання [10]. Спільність цих проблем повинна призвести до появи схожих соціальних аксіом в буденній свідомості представників різних культур. Проте міра прихильності цим соціальним аксіомам у різних культурах може бути різною, що визначається особливостями культури того чи іншого етносу. Таким чином, виходячи із зазначеного та із ряду досліджень [10], соціальні аксіоми, які являють собою операціональний аналог семантичного змісту образу світу і методика дослідження їх (SAS) можуть використовуватися в якості методичного інструментарію для виявлення особливостей образу світу українських та іракських студентів.

Отже представимо та проаналізуємо отримані дані, за методикою "Універсальні соціальні аксіоми" (SAS). Для того, щоб побачити який з факторів домінує з усієї вибірки українських студентів, ми вирахували середні показники ($\sum x_{\text{ср.}}$) по кожному фактору окремо, представимо їх в табл. 1.

Таблиця 1

Середні показники вибірки українських та іракських студентів

Фактори	$\sum x$ українських студентів	$\sum x$ іракських Студентів
Фактор 1	3,3	3,1
Фактор 2	3,5	4,1
Фактор 3	3,3	3,4
Фактор 4	3,1	3,3
Фактор 5	3,5	3,5

Проаналізувавши отримані результати, ми бачимо, що зі всієї вибірки українськими студентами надана перевага двом факторам, третьому - "Соціальна гнучкість" і п'ятому "Контроль долі". А рідше за всі обиралися відповіді на питання, які відносяться до четвертого фактору "Релігійність".

Аналіз одержаних результатів вибірки іракських студентів показав, що домінує другий фактор - "Нагорода за зусилля". На останній позиції знаходяться відповіді на питання, що відносяться до першого фактору "Соціальний цинізм".

Розглянемо, якому фактору надавалася перевага окремо по кожному з курсів. Аналіз показав, що в українських студентів першого та третього курсу домінує третій фактор - "Соціальна гнучкість". А на нижній позиції знаходиться четвертий фактор "Релігійність". Виявлено, що в студентів п'ятого курсу також домінує фактор - "Соціальна гнучкість", а на нижній позиції знаходяться одразу два фактори, перший - "Соціальний цинізм" і четвертий фактор - "Релігійність".

Розглянемо результати дослідження вибірки іракських студентів відповідно різним курсам навчання у ВНЗ. У студентів першого курсу домінує другий фактор - "Нагорода за зусилля". А на останній позиції знаходяться два фактори: перший - "Соціальний цинізм" та п'ятий - "Контроль долі". У студентів третього курсу, як і у першого курсу домінує другий фактор - "Нагорода за зусилля", на останній позиції знаходиться перший фактор - "Соціальний цинізм". У студентів п'ятого курсу, а також у першого та третього курсів, домінуючим фактором є другий фактор - "Нагорода за зусилля", останню позицію займає перший фактор - "Соціальний цинізм".

Гендерний аналіз показав, що в українських студентів домінуючим у хлопців виявився п'ятий фактор - "Контроль долі", у дівчат третій фактор - "Соціальна гнучкість", що говорить про більшу соціальну гнучкість дівчат на відміну від хлопців. Що стосується фактора, який знаходиться на нижній позиції, то у хлопців це два фактори: перший - "Соціальний цинізм" і четвертий "Релігійність". У дівчат на нижній позиції знаходиться другий фактор "Нагорода зусиль".

Порівняльний аналіз результатів юнаків та дівчат – студентів іракських вузів, показав, що у юнаків переважає другий фактор - "Нагорода за зусилля", у дівчат п'ятий фактор - "Контроль долі". Що стосується фактора, котрий знаходиться на останній позиції, то і у хлопців і у дівчат це перший фактор - "Соціальний цинізм".

Представимо узагальнюючу таблицю (2) для того, щоб побачити, який фактор домінує у всієї вибірки українських студентів і який окремо за курсами.

Проаналізувавши отримані дані, за табл. 2, можемо відмітити, що домінуючим у всієї вибірки українських студентів виявився фактор 5 - "Контроль долі", а що стосується фактора, який знаходиться на нижній позиції, то ним виявився фактор 4 "Релігійність".

Таблиця 2

Узагальнені показники за методикою (SAS) українських студентів

Курс	F1	F2	F3	F4	F5	$\sum n x$
1	3,3	3,5	3,4	3,1	3,4	3,3
3	3,4	3,5	3,3	3,1	3,4	3,3
4	3,3	3,5	3,3	3,2	3,8	3,4
5	3,3	3,6	3,5	3,3	3,4	3,4
F x	3,3	3,5	3,4	3,2	3,5	3,4

Представимо узагальнюючу таблицю (3) для того, щоб побачити, який фактор домінує у всієї вибірки іракських студентів і який окремо за курсами.

Проаналізувавши отримані дані, за таблицею № 3, можемо відмітити, що домінуючим у всієї вибірки іракських студентів виявився фактор 2 - "Нагорода за зусилля", а що стосується фактора, який знаходиться на нижній позиції, то ним виявився перший фактор - "Соціальний цинізм".

Таблиця 3

Узагальнені показники за методикою (SAS) студентів з Іраку

Курс	F1	F2	F3	F4	F5	$\sum n x$
1	3,1	4,07	3,4	3,1	3,4	3,4
3	3,04	4,1	3,4	3,3	3,4	3,4
5	3,05	4,09	3,4	3,4	3,5	3,5
F x	3,06	4,08	3,4	3,3	3,4	3,4

Узагальнюючи одержані результати по означеній вибірці, можна констатувати, що українським студентам притаманний погляд на соціальні ситуації як контрольовані фатумом, долею, переконання, що життєві події зумовлені, але у людей є деякі способи впливати на прояви законів долі. В той же час, їм притаманна соціальна гнучкість, тобто, здатність до дивергентності у вирішенні проблем і невизначених ситуацій, здатність до вироблення нових когнітивних стратегій поведінки. Досить низький рівень релігійності, віри в позитивний вплив релігії на поведінку людини; значення і сенс існування людини в світі.

Студенти з Іраку в більшій мірі вважають, що зусилля, знання і ретельне планування будуть нагороджені, призведуть до позитивних результатів, що є

фактором стимулювання активності в діяльності. А також, у них у меншій мірі, відносно інших факторів, проявляється соціальний цинізм, негативний погляд на людську природу і соціальний світ; недовіра до соціальних інститутів.

Перспективним напрямком нашого дослідження поставленої проблеми є подальший поглиблений аналіз одержаних результатів дослідження за іншими методиками, що використані в дослідженні та узагальнення результатів з метою побудови тренінгової програми адаптації іракських студентів в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Величковский Б. М.* Современная когнитивная психология / Б.М. Величковский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 336 с.
2. *Гостев А.А.* Образная сфера человека в познании и переживании духовных смыслов / А.А. Гостев. – М.: Ин-т психологи РАН, 2001. – 104 с. - (Першотвір).
3. *Зинченко В.П.* Живое знание / В.П. Зинченко. – Самара: Изд-во Самар. гос. пед. ун-та, 1998. – Ч. 1. – 248 с.
4. *Кон И.С.* В поисках себя: личность и ее самопознание / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1984 – 335 с. - (Першотвір).
5. *Крайг Г.* Психология развития / Г. Крайг. – СПб.: Питер, 2001. – 992 с. – (Серия "Мастера психологи"). - (Першотвір).
6. *Леонтьев А.Н.* Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А.Н. Леонтьев: т. П. – М.: Педагогика, 1983, - 320 с. – (Першотвір).
7. *Леонтьев А.Н.* Психология образа / А.Н. Леонтьев // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 14. – Психология, 1979, – № 2. – С. 3-13.
8. *Симоненко С.М.* Психология визуального мышления: стратегально – семантический подход / С.М. Симоненко. – Одеса: ПНУ АПН України 2005. – 320 с. – (Першотвір).
9. *Симоненко С.М.* Аналіз категорії "Образу світу" та "Картина світу" у контексті дослідження візуально-мисленневих стратегій / С.М. Симоненко // "Наука і освіта". – 2007. – № 3. – С. 45 – 52.
10. *Спиридонова Л.К.* Особливості образу світу українців з позиції теорії соціальних аксіом. / Л.К. Спиридонова // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за пер. С.Д. Максименка]. – Т. IX, Част. 4. – 2007. – С. 338-344.

Подано до редакції 30.09.2010